

1.01 Izvirni znanstveni članek

UDK 378.4(497.4Ljubljana)"1943"

Prejeto: 20. 2. 2015

Aleš Gabrič

izr. prof. dr., znanstveni svetnik, Inštitut za novejšo zgodovino, Kongresni trg 1, SI-1000 Ljubljana
e-pošta: ales.gabric@inz.si

Ljubljanska univerza pod političnimi pritiski jeseni 1943

IZVLEČEK

Po oblikovanju pokrajinske uprave Ljubljanske pokrajine jeseni 1943 so pomembno vlogo v njenem propagandnem aparatu prevzeli mladi bojeviti protikomunisti, glavne smernice pa so določali v krogu predsednika pokrajinske uprave Leona Rupnika. V časopisnih člankih in na protikomunističnih zborovanjih so kritike zaradi domnevnega simpatiziranja s komunističnimi idejami usmerili na intelektualce, med pomembnimi tarčami kritik pa je bila tudi Univerza v Ljubljani. Njeno vodstvo, zlasti rektor Milko Kos, je bilo deležno številnih napadov in žalitev. Na napade so se odzvali odločno, zahtevali spoštovanje univerzitetne avtonomije, a so kmalu spoznali, da od voditeljev Ljubljanske pokrajine ne morejo pričakovati podpore. Pritiski na univerzo so se zaostrovali vse do konca leta 1943, ko se je bilo univerzitetno vodstvo prisiljeno podpisati pod znano t.i. božično protikomunistično spomenico.

KLJUČNE BESEDE

Univerza v Ljubljani, 1943, intelektualci, politika, protikomunizem, propaganda, Milko Kos

ABSTRACT

UNIVERSITY OF LJUBLJANA UNDER POLITICAL PRESSURE IN THE AUTUMN OF 1943

After the administration of the Province of Ljubljana was established in the autumn of 1943, an important role in its propaganda apparatus was assumed by young and belligerent anti-communists and the main guidelines were set by the circle surrounding the president of the provincial administration, Leon Rupnik. In newspaper articles and at anti-communist rallies they mostly criticised intellectuals for their purported sympathies with communist ideas and another important target of criticism was the University of Ljubljana. Its leaders, especially the rector Milko Kos, were exposed to numerous attacks and scorn. They responded decisively, demanding respect for university autonomy, but soon realised that they could not expect any support from the governorship of the Ljubljana Province. Pressure on the university grew until the end of 1943, when the university leadership was forced to sign the infamous »Christmas anti-communist memorandum«.

KEY WORDS

University in Ljubljana, 1943, intellectuals, politics, anti-communism, propaganda, Milko Kos

Nova propagandna usmeritev vodstva Ljubljanske pokrajine

Kapitulacija Italije septembra 1943 je bila pomemben mejnik v 2. svetovni vojni, še posebej veliko prelomnico pa je prinesla na slovenskem ozemlju, razkosanim na več okupacijskih con različnih okupatorjev. Poraz Italije so izkoristile enote osvobodilnega gibanja, prišle do bogatega vojaškega plena in s pridobljenim orožjem oborožile nove enote, oblikovane po dotoku novih prostovoljcev na začasno osvobojeno ozemlje. Partizanske enote so ob prevzemanju nadzora nad precejšnjim delom ozemlja septembra 1943 obračunale tudi z enotami slovenskih četnikov in vaških straž, njihovi ostanki pa so se zatekli v Ljubljano.¹

Nadzor nad delom Ljubljanske pokrajine je po obsežni vojaški ofenzivi, ki se je začela v drugi polovici septembra 1943, prevzela nemška vojska. Ker novi okupator ni imel ljudi za vzpostavitev popolne oblasti in je formalno priznaval pripadnost ozemlja Italiji, se je v upravnih zadevah naslonil na domačo kader, ki je sprejel sodelovanje z novim okupatorjem. Za predsednika oz. prezidenta uprave Ljubljanske pokrajine je bil imenovan general Leon Rupnik, iz ostankov protipartizanskih enot in protikomunistično usmerjenih prostovoljcev pa se je začela sredi septembra oblikovati nova vojaška formacija Slovensko domobranstvo.

Spremenjenim političnim okoliščinam se je prilagodil tudi propagandni aparat na ozemlju pod nadzorom okupatorja. V prvih letih vojne, v času italijanske okupacije, je imela pomembno mesto v protipartizanski propagandi katoliška duhovščina, a se je njena vloga pod nemškim okupatorjem precej zmanjšala, kar je bila posledica različnih odnosov med državo in cerkvijo v fašistični Italiji in nacistični Nemčiji. Glavno besedo v protikomunistični propagandi sta jeseni 1943 tudi na propagandnem področju prevzela Rupnikova pokrajinska uprava in Slovensko domobranstvo, znotraj tega kroga pa so pomembno mesto dobili mladi bojevitci ljudje, številni še študenti, brez večjih političnih izkušenj. Nekateri so jih poimenovali preprosto kot Rupnikov »kindergarten«.² V njihovih vrstah so bili tudi ljudje, ki so se spogledovali z ideologijo nacionalsocializma, kar je vodilo do razhajanj v protikomunističnem bloku med tistimi, lojalnimi tradicionalnim slovenskim strankam, ki so bili skeptični do pretiranega naslanjanja na Hitlerjevo Nemčijo, in mladimi zagreteži, ki so bili za doseganje končnega cilja, uničenje komunizma (in vsega, kar so pod tem razumeli) pripravljeni poseči po vseh sredstvih.³ Stanko Kociper, ki je najprej

deloval v propagandnem odseku Pokrajinske uprave, nato v domobranski propagandi prevzel urejanje glasila *Slovenski domobranec*, postal osebni tajnik Leona Rupnika in tudi njegov zet, je za šefa propagandnega odseka Ludvika Puša zapisal, da je bil »nekakšen propagandni minister«,⁴ na Kociprvo odobravanje pa so naleteli predlogi »o potrebi enotnega vodstva propagandnega delovanja«.⁵

Slovenski mediji so sposobnost prilagajanja na nove propagandne potrebe po političnih spremembah v Ljubljanski pokrajini pokazali že septembra 1943. Mediji v Ljubljani so začeli slaviti veliko Nemčijo, kar so sicer počeli že prej, obrnili pa so ploščo do drugih dotedanjih zaveznikov, Italijanov. V Italiji je bil za predsednika italijanske vlade imenovan Pietro Badoglio, ki je podpisal premirje s protifašistično koalicijo in Italija je iz enega tabora presedlala v drugega. Državam protifašistične koalicije, na katere je slovensko časopisje že prej zlivalo gnojnico, se je pridružila še Italija, njeno novo oblast pa so slabšalno označevali kot badoljevce oz. badoglijevce. Pod vplivom mlajših protikomunističnih zelotov je bila na notranji slovenski fronti kritika uperjena proti Ljubljani kot mestu zapečkarjev, mlačnežev in simpatizerjev komunistov, kar naj bi bilo pravo nasprotje v primerjavi s kmečkim krščanskim podeželjem. Ljenko Urbančič, eden najbolj zagretilih mladih propagandistov, je omenjal, da so imeli še največ težav z uredništvom liberalnega časopisa *Jutro*, v katerem naj bi bilo kar precej simpatizerjev Osvobodilne fronte, vendar so z različnimi sredstvi tudi ta časopis spravili na linijo, primerljivo z drugimi ljubljanskimi časniki.⁶

Intelektualci kot tarča mladih propagandistov

Najbolj na udaru novega trenda propagande so bili izobraženci, ki naj bi dajali potuho razdiralnemu delu proti Slovincem. Kritizirali so intelektualce in od njih pričakovali predvsem aktivno vključevanje v protikomunistični boj in jasno opredeljevanje za cilje, ki jih je propagirala Rupnikova pokrajinska uprava. Propagandni aparat je z vse bolj primitivnimi izrazi napadal tiste, ki se niso glasno opredelili kot »naši« in so bili zgolj zaradi tega označeni če že ne kot sovražnik, pa vsaj kot njihovi potuhnjeni simpatizerji. Precejšnjega deleža te politično-propagandne kampanje je bila deležna tudi univerza v Ljubljani. Ta torej nikakor ni bila izolirana tarča, temveč je treba politični pritisk nanjo jeseni 1943 razumeti v sklopu širših pritiskov Rupnikove Pokrajinske uprave in njenega aparata na intelektualce.⁷

Osrednje značilnosti kritik na rovaš domnevno glavnih podpornikov komunizma na Slovenskem si

¹ Ferenc, Razmere v Sloveniji jeseni 1943, str. 686–696.

² Godeša, *Kdor ni z nami, je proti nam*, str. 314; Kociper, *Kar sem živel*, str. 85–91.

³ Godeša, *Kdor ni z nami, je proti nam*, str. 310–317.

⁴ Kociper, *Kar sem živel*, str. 74.

⁵ Prav tam, str. 75.

⁶ Urbančič, *Srečanja, portreti, dejanja*, str. 265–266.

⁷ Godeša, *Kdor ni z nami, je proti nam*, str. 327–346.

Sedež Univerze v Ljubljani, 26. marca 1941. Naslednji dan so bili pred poslopjem protesti proti priključitvi Jugoslavije trojnemu paktu, v naslednjih letih pa so se pred njo zvrstili še shodi zagovornikov različnih političnih ideologij (Slovenski študenti in univerza, str. 23).

lahko ogledamo na primeru iz časopisa *Domoljub*, ko je natisnil besede slovenskega domobranca, izrečene v ljubljanskem radiu 15. oktobra 1943. Z izpostavljanjem dvojnosti med pokvarjenim meščanstvom in zdravim slovenskim kmečkim življenjem je bila kritika najprej usmerjena na Ljubljano in Ljubljančane. »Jara gospoda ljubljanska! Slovenskega kmeta hrbtenica ni zlomljena, čeprav ste upali, da jo boste s svojo dvoлично, goljufivo igro zlomili!«, so bile uvodne besede napada nanje. Ljubljančani so bili obtoženi za podporo partizanom, za njihovo početje pa naj bi bili tudi odgovorni: »Tisto pa, kar je izgubljeno, bo plačevala Ljubljana! Tisto, kar je porušeno, bo znova postavila Ljubljana! Tisto, kar je ukradeno in izropano, bo vrnila Ljubljana.« V propagandni shemi, ki je slavila veliko Nemčijo in njenega voditelja, med svoje sovražnike pa poleg partizanov uvrstila tudi donedavne zaveznike Italijane, so bili Ljubljančani obtoženi za sodelovanje z »badoglijevskimi izdajalci in z ušivimi rdečkarji«. Ljubljana naj bi bila v takšnih pogledih podpornica komunističnih idej in njihovih izvajalcev,

voditeljev odporniškega gibanja in partizanskih enot. Med omenjenimi so bili tudi ugledni intelektualci, ki naj bi zapeljali Slovence na kriva pota, a naj bi nova slovenska vojaška organizacija skupaj z novimi zavezniki obračunala tako s partizani kot z njihovimi podporniki, ljubljanskim meščanstvom in znotraj tega konteksta tudi s »pokvarjenimi« izobraženci: »Ob slovenskem brambovcu stoji danes v bojih preizkušeni nemški vojak, tisti vojak, ki je prvi na svetu dvignil svoj meč in udaril po boljševiškem zmaju. Pomnite: če je znal nemški vojak brezobzirno udariti po čeladah Stalinovih armad, bo znal udariti tudi po ušivih buticah njegovih slovenskih opričnikov Vidmarja, Kidriča, Baeblerja, Kocbeka in vse njihove razcapane garde!«⁸

Zurnalisti, ki so dobili pomembno mesto v propagandnem aparatu Rupnikove uprave Ljubljanske pokrajine, so v nekaterih ocenah ponavljali stališča bivših italijanskih okupatorjev. Tako kot je italijan-

⁸ *Domoljub*, LXXI, št. 40, 20. 10. 1943, str. 2, Ljubljančani, vi boste plačevali!

ski general Mario Robotti leto dni pred kapitulacijo Italije ocenil, da »našega sovražnika predstavlja ‚inteligenca‘ Ljubljane«,⁹ je tudi Rupnikova propaganda usmerila svojo ost v Ljubljano in v intelektualce. Slabo leto po kapitulaciji Italije so na protikomunističnem zborovanju tako odmevale tudi sledeče besede: »Pri nas ne gre za proletarsko revolucijo, to je revolucija pokvarjene inteligence proti pridnim sinovom slovenskega naroda.«¹⁰ Pritisk na intelektualce se je v takšnem vzdušju le še krepil in je bil dosti hujši kot v prvih dveh letih vojne, kar je kmalu občutila tudi ustanova, na kateri se je šolala večina slovenskega izobraženstva, univerza v Ljubljani.

V novi propagandni shemi so pomembno vlogo dobili nekateri mlajši študentje, ki so že pred vojno simpatizirali z jugoslovanskim nacionalnim gibanjem Zbor Dimitrija Ljotića, ki se je spogledoval s fašističnimi vzorci. Med temi je bil na primer Ljenko Urbančič, ki se je v Zbor vključil že kot najstnik v drugi polovici tridesetih let. Ob začetku aprilske vojne 1941 se je kot prostovoljec udeležil kratkotrajnih spopadov in se po hitri kapitulaciji jugoslovanske vojske vrnil v Ljubljano.¹¹ Jeseni 1943 se je kot prostovoljec takoj javil v Slovensko domobranstvo in si prizadeval za odločno propagiranje protikomunističnih ciljev. V spominih je omenil svoje zasluge za organiziranje prvega velikega domobranskega obhoda po ljubljanskih ulicah,¹² ki so ga ljubljanski časniki označevali kot začetek nove dobe slovenstva v novi Evropi. V spominih je kot svojega dobrega sodelavca pri organiziranju domobranske propagande večkrat omenil tedanjega bruca na Juridični fakulteti Vladimirja Menarta,¹³ ki je bil nato najbolj glasen v napadih na univerzo. Skupno usodo sta delila tudi po vojni, saj sta bila zelo aktivna pri organiziranju slovenskih društev in časnikov med slovenskimi političnimi emigranti v Avstraliji.¹⁴

Prvi javni nastop domobrancev je potekal v Lju-

bljani 10. oktobra 1943. Vladimir Menart je z vojašnice snel slovensko narodno zastavo in se, kot je zapisal Urbančič, »pod njeno težo kljub hladnemu jesenskem dnevu ves čas obhoda potil«.¹⁵ Časopisje je naslednje dni ocenjevalo, da je domobranski obhod označil uvod v novo ero: »Nedeljski propagandni obhod, ki ga je priredilo slovensko domobranstvo, je bil prvi vidni izraz nove dobe, v katero je stopil naš narod v teh tako odločilnih dneh, ko se kuje usoda vse Evrope, zlasti pa usoda in bodočnost narodov. Tudi mali slovenski narod [se] mora zahvaliti veliki nemški državi, če se mu sedaj nudi prilika, da z enodušno voljo in odločnostjo sodeluje pri ustvarjanju nove Evrope«, je ocenil poročevalec časopisa *Slovenec*. V orisu dogodka je posebej izpostavil govornika Ljenka Urbančiča, ki je kot glavno nalogo omenil »ustvariti novo javno mnenje!« Vsem drugače mislečim pa je sporočil: »Kdor ni z nami, je proti nam!«¹⁶

Politični miting pred glavnim poslopljem univerze 11. oktobra 1943

Kdo so ti drugi, ki so jim bile namenjene grozeče besede domobranskega propagandista, Urbančič ob tej priložnosti še ni omenil. Toda na odgovor ni bilo treba dolgo čakati, saj so se začela v naslednjih dneh vrstiti javna zborovanja in časopisne kritike na račun tistih, ki naj bi neposredno ali s svojo mlačnostjo posredno podpirali komuniste oz. partizane, za katere so začeli uporabljati vse bolj žaljiva poimenovanja. Dan po domobranskem obhodu je sledil prvi politični napad na univerzo. Le-to je štiri vojna leta kot rektor vodil zgodovinar Milko Kos, ki je bil junija 1941 na to mesto izvoljen kot kandidat Filozofske fakultete. Junija 1943 so ga člani univerzitetnega sveta, da bi zagotovili kontinuiteto delovanja v politično napetem ozračju, vnovič potrdili in mu namenili še drugi dvoletni mandat,¹⁷ kar je bila izjema v dotedanjem delovanju univerze, saj so se običajno na rektorskem mestu vsaki dve leti ciklično menjavali kandidati vseh petih fakultet, članic univerze. Pri vodenju je rektorju pomagal univerzitetni senat, sestavljen iz rektorja in prorektorja ter dekanov in predekanov članic, tako da je v polni sestavi štel dvanajst vodilnih oseb na univerzi.

Prolog v zaostrovanje odnosov med univerzo in vodilnimi v Ljubljanski pokrajini je bilo zborovanje, ki je potekalo 11. oktobra 1943 pred poslopljem glavne stavbe univerze na Kongresnem trgu. Sklicatelji mitinga niso pravočasno in ustrezno prijavili univerzitetnim oblastem. Le kakšno uro pred začetkom zborovanja – začelo se je ob 12.00 uri – so se pri rektorju Milku Kosu zglasili trije mladeniči, ki so se predstavili kot slušatelji univerze, a jih rektor

⁹ Godeša, »Našega sovražnika predstavlja ‚inteligenca‘ Ljubljane«, str. 105.

¹⁰ Godeša, *Kdor ni z nami, je proti nam*, str. 347.

¹¹ Urbančič, *Srečanja, portreti, dejanja*, str. 104–105.

¹² Prav tam, str. 266–268.

¹³ Prav tam, str. 159–162, 270, 273.

¹⁴ Za Urbančičevo delovanje glej njegove spomine *Srečanja, portreti, dejanja*, v katerih je tudi več strani za njegovo delovanje v letih vojne. Medtem se Menartovi prispevki v glasilu avstralskih izseljencev *Misli* večinoma nanašajo le na povojni čas, pa tudi nekrologi njegovih avstralskih prijateljev večinoma pričajo le o letih njegovega življenja v Avstraliji. Spominskim zapisom je skupno, da protikomunistično plat svojega medvojnega delovanja ocenjujejo skozi prizmo povojnega časa, kot nekakšen začetek boja proti povojni nedemokratski oblasti. Ob tem pa ne najdemo opozoril, da so bili v osvobodilnem gibanju v večini nekomunistično opredeljeni ljudje, prav tako pa ne najdemo ocene, da so se proti nedemokratskim komunistom bojevali z enakimi nedemokratskimi stališči in dejanji.

Pri iskanju gradiva o Ljenku Urbančiču in Vladimirju Menartu mi je precej pomagal kolega dr. Boris Mlakar, za kar se mu na tem mestu iskreno zahvaljujem.

¹⁵ Urbančič, *Srečanja, portreti, dejanja*, str. 270.

¹⁶ *Slovenec*, LXXI, št. 231, 12. 10. 1943, str. 2, Slovenski domobranci so spregovorili.

¹⁷ Mikuž, *Gradivo za zgodovino univerze*, str. 88–92.

Dr. Milko Kos, rektor Univerze v Ljubljani v letih 1941–1945 (ZAMU, Fototeka).

osebno ni poznal. Rektorju so zatrдили, da imajo za zborovanje dovoljenje predsednika Leona Rupnika in policijskega upravnika, toda dovoljenja mu najprej niso hoteli pokazati. Rektor je zato vztrajal in »še ko sem prejel avtentična zagotovila (...), sem mogel in smel privoliti tudi sam, da se miting vrši,« je zapisal Kos.¹⁸ Eden od treh mladeničev je bil bruc s pravne fakultete Vladimir Menart, ki se je, po rektorjevem poročanju, na njegovo začetno zavračanje pobude precej razburjeno odzval z besedami – »partizanom bi pa precej dovolili«. Rektor Kos je incident in mladega slušatelja ni takoj prijavil univerzitetnemu disciplinskemu sodišču.¹⁹

Zborovanje se je začelo opoldne 11. oktobra 1943, spremljala pa ga je propaganda ljubljanskega časopisja, ki je v naslednjih dneh objavilo veliko slavnih poročil in komentarjev o tem dogodku, ki naj bi ga organizirala »slovenska visokošolska mladina«. Vendar v nobenem poročilu niso navedli imen organizatorjev, govornikov ali fakultet, na katerih naj bi ti študirali.

Slovenski dom je naslednji dan že na prvi strani,

¹⁸ ZAMU, Zapisniki, knj. 7, 153–154, Dopis rektorja Milka Kosa – predsedniku pokrajinske uprave generalu Leonu Rupniku, 25. 10. 1943.

¹⁹ ZAMU, Zapisniki, knj. 7, 148, Uradni zaznamek k zapisniku o izredni seji univerzitetnega senata z dne 17. novembra 1943.

takoj pod navajanjem uspehov nemške vojske, začel z objavo obširnega prispevka o dogodku na univerzitetnih tleh. Da se je na univerzi pojavila slovenska zastava, je bil za člankarja dokaz, »kakšen je stvarni pomen našega novega položaja, ki nam ga je ustvarila velikodušna uvidevnost Nemčije in njenega voditelja«. Sledila je objava obsežne spomenice Slovenska visokošolska mladina – svojemu narodu, prebrane z balkona univerzitetne stavbe. V njej je bilo nekajkrat ponovljeno, da govorijo v imenu »akademske mladine«. Poudarjali so trenutni položaj v okviru nemškega novega reda in v pretekliku pisali, da »je Slovenija državno-pravno pripadala Jugoslaviji«. Slo je za izrazito politično resolucijo, saj o univerzi, njenih nalogah in pomenu v obsežni spomenici ni bilo dosti besed. Po omembi aprilskih dogodkov 1941 je sledila ocena, da je narod pričakoval, da se sliši »jasna in prepričujoča beseda z narodovega vrha«. Toda tega ni bilo in precejšen del krivde za sledeče dogodke je bil pripisan intelektualcem, saj tisti, ki bi morali pokazati narodu pravo pot, »politiki, člani Akademije, profesorji univerze, književniki in drugi z vrhnje plasti, pa niso našli skupne glasne zgodovinske besede onesrečenemu narodu ob usodni uri«. Slovenski narod »samomorilske odločitve ni bil napravil« takoj na začetku vojne, temveč po vstopu Sovjetske zveze v vojno, ko naj bi tudi Slovence zapeljali na komunistično pot. Uspehi te poti na Slovenskem naj bi bili mogoči zato, ker je ni preprečil vodilni slovenski sloj, ki je vztrajno mol-

Kdo naj bi predstavljal »slovensko visokošolsko mladino«, iz obsežnega prispevka ni bilo razvidno. Tega niso pojasnili niti drugi odmevi na dogodek, objavljeni v ljubljanskem časopisju. Uredništvo *Jutra* je dan kasneje, 13. oktobra, ponatisnilo spomenico v celoti.²² Časopis *Slovenec* je povzel dele spomenice, in na koncu ocenil: »Pred vseučiliščem se je zbralo ob tem zgodovinskem dogodku izredno mnogo visokošolcev, ki so govornika večkrat prekinili ter z navdušenim pritrjevanjem dali izraza zadovoljstva in notranje umirjenosti, ker so lahko pred najlepšim simbolom in svojim domom odkrili narodu svoj načrt« – vendar avtorjev spomenice ali imena govornika prav tako niso razkrili.²³ Člankar, podpisan z »Boris«, je dodal lastna opažanja dogodka. Pravi, da so eni hiteli spremljati dogodek, da je pri nekaterih opazil, da so dogodek opazovali »s posmehom na ustnah, s sovraštvom v očeh«, kar je razložil s klasično oceno iz arzenala domobranske propagande: »Pesem in zastava nista prebila hladnega oklepa internacionalizma«. Ganila pa naj bi ga »kmečka ženica, stara in izčrpana«, ki je prišla mimo in ob slovenski trobojnici in pesmi »so se ji razprle oči in dvignile roke v molitev«. Dogodek mu je zbudil misel na ljudi, v katerih »bije v prsih zvesto slovensko srce, po veliki ljubezni zasidrano v sveto slovensko zemljo«.²⁴

Povsem drugače kot uredništva ljubljanskih časopisov, ki so dogodek uvrstila v vrsto veličastnih manifestacij pri povezovanju usode slovenstva z nemškimi novim evropskim redom, je dogodek ocenilo vodstvo ljubljanske univerze. Časopisi niso omenjali, da bi manifestacija prinesla tudi neposredni napad na univerzo in profesorje, toda do tega je, po poročanju univerzitetnega vodstva, prišlo. Medtem ko časopisi niso omenili niti tega, koliko je bilo govornikov in je lahko bralec časopisov dobil občutek, da je šlo le za enega daljšega govornika, ki je prebral spomenico, je iz univerzitetnega arhiva razvidno, da je bilo govornikov več. Še posebej žaljiv je bil do univerze »tretji govornik, ki menda niti slušatelj ni in čigar identiteta še do danes ni mogla biti ugotovljena«. Govoril naj bi spontano, »baje ex abrupto, očitvidno torej govor, ki ni bil na nobenem uradnem mestu pregledan in odobren«, kar mu je omogočilo, da je stresel svojo jezo na tiste, ki jih je ocenjeval kot krivce za trenutni položaj slovenstva. »Zato si je pač upal imenom napasti dva člana profesorskega kolegija in na splošno vse profesorsko, uradniško in služiteljsko osebje univerze na prav prostaški način,« je po dogodku zapisal rektor univerze Milko Kos.²⁵

Kako je do manifestacije sploh prišlo in kako se je dogodek odvijal, je Kos 22. oktobra pojasnjeval na seji senata univerze in 25. oktobra 1943 predsedniku pokrajinske uprave generalu Leonu Rupniku sporočil »soglasne sklepe senata, ki gredo za tem, da se v bodoče pravočasno uvažujejo določila zakona o univerzi, obče univerzitetne uredbe in veljavni sklepi in norme univerzitetne uprave«. Ko je Kos omenjal, da so se »trije slušatelji, rektorju osebno sicer nepoznani«, sklicevali na dovoljenje predsednika pokrajinske uprave in vodje policije, je opozoril, da je to posegalo v avtonomne pravice univerze: »Zato boste, gospod predsednik, razumeli moje začetno presenečenje in po previdnosti narekovano oklevanje prošnji imenovanih slušateljev takoj ugoditi.« Da ne bi prihajalo do vnovičnih zapletov, naj bi bili v bodoče podobni dogodki organizirani le v skladu z veljavnimi univerzitetnimi pravili, kar pomeni, da ne zadoščajo dovoljenja državnih oblasti, temveč morajo imeti organizatorji shodov tudi dovoljenje vodstva univerze, saj »na univerzitetnih tleh velja kot doslej tudi v bodoče, ne glede na dovoljenja drugih, eventualno v poštev prihajajočih oblastev, dovoljenje, izdano od univerzitetne uprave«. Kos je še dodal, da isto velja za besede, izrečene ob takšni priložnosti: »Prav tako morajo vsi govori, govorjeni ob taki priliki, ne glede na državno cenzuro, biti pregledani in odobreni od rektorja ali univerzitetne uprave.« Povod za tovrstni sklep je dal seveda »tretji govornik« s svojim nekulturnim in žaljivim napadom na univerzitetno osebje, »proti čemur se mora univerza kot najvišja narodna kulturna institucija in najvišja državna prosvetna ustanova odločno zavarovati.« Če bi prišlo še do kakšne prireditve, je sporočil rektor Kos generalu Rupniku, jo bo spremljal predstavnik univerzitetne oblasti in »pazil na to, da bo potekala po dovoljenem dnevnem redu«.²⁶

Stališča univerzitetnega senata je predsedniku pokrajinske uprave Leonu Rupniku 25. oktobra 1943 osebno pojasnila deputacija univerzitetnega senata, v kateri so bili poleg rektorja Kosa še dekan Tehniške fakultete Milan Vidmar in prodekan Filozofske fakultete Fran Ramovš. Stališča je predsednik Rupnik vzel kot dobrohotna in deputaciji univerze obljubil, »da se bodo oblasti v bodoče po tem ravnale«, obsodil pa naj bi tudi »tretjega govornika, ki je na tem mitingu napadel univerzo«.²⁷ Kos je zabeležil, da je Rupnik tretjega govornika imenoval »barabo«.²⁸

²² *Jutra*, XII, št. 230, 13. 10. 1943, str. 2, Poslanica slovenske akademske mladine.

²³ *Slovenec*, LXXI, št. 232, 13. 10. 1943, str. 1, Odločne besede akademske mladine.

²⁴ *Slovenec*, LXXI, št. 232, 13. 10. 1943, str. 2, Ob dvanajsti uri.

²⁵ ZAMU, Zapisniki, knj. 7, 153–154, Dopis rektorja Kosa – predsedniku pokrajinske uprave Leonu Rupniku, 25. 10. 1943.

²⁶ ZAMU, Zapisniki, knj. 7, 153–154, Dopis rektorja Milka Kosa – predsedniku pokrajinske uprave generalu Leonu Rupniku, 25. 10. 1943.

²⁷ ZAMU, Zapisniki, knj. 7, 151, Univerzitetni senat – gospodu prezidentu, 19. 11. 1943.

²⁸ ZAMU, Zapisniki, knj. 7, 148, Uradni zaznamek k zapisniku o izredni seji univerzitetnega senata z dne 17. novembra 1943. Metod Mikuž je v *Gradivu za zgodovino slovenske univerze* kot avtorja žaljivih besed na račun univerze označil »bodočega zeta« Leona Rupnika (str. 91), s čimer je namigoval na Stanka Kocipra. Tega podatka ni možno potrditi s pregledanimi viri in ni znano, od kod ga je Mikuž vzel. Leta

Žalitive na račun rektorja in univerze v časopisju

Med člani univerzitetnega vodstva so se ocene glede iskrenosti obljub predsednika uprave Ljubljanske pokrajine Leona Rupnika razhajale. Ni pa bilo dvoma o tem, da je odločno stališče vodstva univerze namesto pomiritve vodilo le še do krepitev pritiskov, ki jo je nanj izvajal propagandni aparat pokrajinske uprave. Ravno stališča, zapisana v pismu rektorja Milka Kosa in predstavljena s strani univerzitetne deputacije predsedniku pokrajinske uprave Leonu Rupniku so bila tarča naslednjega ostrega napada ljubljanskega časopisja na univerzo. *Slovenec* je 14. novembra 1943 objavil prispevek z naslovom *Žlindra* in v njem vnovič vsepovprek napadel ljubljansko izobraženstvo, ob tem pa konkretiziral napad tudi na stališča univerze, ki so bila lahko znana le Leonu Rupniku in krogu njegovih ožjih sodelavcev. Čeprav v članku niso bila navedena imena kritiziranih, so iz vsebine napadov razpoznavna stališča rektorja in stališča deputacije univerzitetnega senata. Žalitive vodilnih na univerzi so nakazovale, da so bili za propagandiste Pokrajinske uprave zelo moteči, kritike na račun rektorjevih besed pa so izzvenele v poziv, da bi morali take ljudi odstraniti z njihovih mest:

»Ali more predstavljati slovensko znanost nekdo, ki skuša z zlorabo svoje službene oblasti preprečiti slovenskim akademikom, da bi javno podali svojo protikomunistično izjavo ter se pri tem še sklicuje na nekakšno nevtralnost? Ki kakor solarček hiti tožit na višje mesto, kakor da se mu je zgodila krivica, ko mu je navaden 'bruc' povedal v obraz, kar mu gre?«

Ali more zastopati slovensko znanost in umetnost človek, ki imenuje življenjski boj slovenskega naroda – 'malenkostno dnevno politično zadevo'?

Ali naj vzgaja naš akademski naraščaj za odgovorna mesta v novi Evropi telesni in duševni stavec, ki že dve leti oznanja, da bo vojne konec čez dva meseca?»²⁹

Sklicevanje na avtonomnost univerzitetnih oblasti in njeno neodvisnost od državnih in dnevno političnih zadev je dobila v tem odmevu izrazito negativno konotacijo, stališča rektorja pa so bila orisana skrajno zavajajoče, saj jih v Kosovih odmevih in zapisih na manifestacijo na univerzi v takšni obliki ne najdemo. V nadaljevanju je bil pojasnjen tudi naslov

kasneje bi mu lahko morda o tem govoril Milko Kos, saj sta bila po vojni kolega na oddelku za zgodovino Filozofske fakultete. Se pa zdi podatek malo verjeten, saj Kociper ni bil tako neznana oseba, da njegova »identiteta še do danes ni mogla biti ugotovljena«. Pa tudi Kociper sam v svojih spominih dogodkov na univerzi sploh ne omenja, čeprav je pohodu domobrancev dan pred tem odmeril pomemben delež pozornosti (Kociper, *Kar sem živel*, str. 67–74). Mikuževa navedba po mnenju avtorja tega prispevka nima realne osnove in ne vzdrži kritične analize virov.

²⁹ *Slovenec*, LXXI, št. 259, 14. 11. 1943, str. 2, *Žlindra*. Avtor članka ni podpisan, vendar lahko s sklicevanjem na dialog med predstavnikom slovenske znanosti in »brucem« sklepamo, da je bil pisec dobro poučen o sporu med rektorjem Milkom Kosom in študentom Vladimirjem Menartom.

prispevka, ki se je lahko nanašal na odgovor senata oz. univerze kot celote na manifestacijo izpred meseca: *»Taki ljudje naj bodo 'smetana' našega naroda? Ne, to ni smetana; to je žlindra, ki je zaradi svoje publosti splavala na površje naroda in zakriva čisti žar njegovega jedra. Mešaj kolikor bočeš, vedno ostane na vrhu, toda vedno ostane le – žlindra.«³⁰*

Člankar je nato spomnil na manifestacijo na univerzitetnih tleh in soglašal z napadom na univerzitetno osebje, ki ga je (verjetno) izrekel »tretji govornik«: *»Kako prav je imel akademik, ki je govoril z balkona ljubljanske univerze; 'Nočemo sodnikov, ki delajo krivice, nočemo inženirjev, ki rušijo narodno imetje, nočemo zdravnikov, ki širijo belo kugo, nočemo duhovnikov, ki propovedujejo brezboštvo, nočemo učiteljev, ki pobujsujejo mladino: raje nimamo univerze, kot da bi vzgajala izdajalce'«*. Sledil je še odkrit poziv za obračun s tovrstnimi grešniki. Po navedbi, da so Srbi že dali »lep vzgled, kako je treba počistiti med gnilim izobraženstvom z univerzo na čelu«, so pozvali zdrave sile v Ljubljani, naj tudi same postorijo isto: *»Prepričani smo, da bo zdravo izobraženstvo znalo samo očistiti svojo okuženo okolico, tako v kulturnih kot v strokovnih ustanovah. Če bi šlo pretežko, bi prihodnji poskusili z objavo imen,«³¹* je v *Slovencu* zagrozil pisec članka *Žlindra*, ki ga je naslednji dan ponatisnil še *Slovenski narod*.³²

Zaostritev napadov na univerzo na velikem protikomunističnem zborovanju

Objava prispevka je sovpadala z novim velikim protikomunističnim zborovanjem, ki je bil 14. novembra 1943 v hotelu Union. Predsednik Leon Rupnik je že 2. novembra povabil vodstvo univerze, naj se udeleži zborovanja. Rektor Milko Kos je zato sklical izredno sejo univerzitetnega senata, na kateri so sklenili, da bodo poziv zavrnili s posebno resolucijo, ki naj bi jo Rupniku neposredno izročila deputacija senata. V odbor za izdelavo resolucije so bili ob rektorju imenovani še dekan Juridične in Filozofske fakultete Janko Polec in Franc Šturm ter prodekan Tehniške in Teološke fakultete Andrej Gosar in Alojzij Odar. Že naslednji dan je senat potrdil predlog resolucije z vnesenimi spremembami.³³ V njej so člani senata pojasnili, zakaj se rektor ne bo udeležil manifestacije, poudarili, da se je univerza »vsa leta svojega obstoja posvečala zgolj svojim znanstvenim in učnim nalogam. Dosledno se je ogibala vsega, kar bi jo utegnilo zaplesti v kakršnokoli dnevno politično borbo.« Univerzitetno vodstvo se je izogibalo opredeljevanju za to ali ono stran, njeno obsojanje napačnih političnih odločitev se je lahko razumelo na različne

³⁰ Prav tam.

³¹ Prav tam.

³² *Slovenski narod*, LXXV, št. 247, 15. 11. 1943, str. 2, *Žlindra*.

³³ ZAMU, Zapisniki, knj. 7, 145, Zapisnik o izredni seji univerzitetnega senata, 12. 11. 1943 z nadaljevanjem 13. 11. 1943.

načine, pokazalo je tudi razumevanje za organiziranje tovrstnih manifestacij, a opozorilo, da bi sodelovanje univerzitetnih predstavnikov »ne koristila stvari, pač pa bi končno škodila narodni skupnosti in ciljem, za katere je postavljena«. Po obrazložitvi sklepa se je resolucija zaključila s pozivom rektorja, da ga »je senat pooblastil, naj Vas, gospod predsednik, prosim, da bi blagovolili svoje vabilo umakniti«. ³⁴

Resolucijo je dan pred zborovanjem 13. novembra predsedniku Leonu Rupniku osebno izročila deputacija univerzitetnega senata, v kateri sta bila poleg rektorja še dekan Teološke fakultete Franc

Ksaver Lukman in prodekan Filozofske fakultete Franc Ramovš. ³⁵ Na pogovoru je deputacija vztrajala pri stališču univerzitetnega senata, medtem ko je Rupnik menil, da bi bila prisotnost univerzitetnega predstavnika na manifestaciji potrebna. ³⁶

Zavrnitev sodelovanja predstavnika univerze na zelo odmevnem protikomunističnem zborovanju je očitno le še razdražila kritike njene (domnevne) mlačnosti. Ljubljana naj še ne bi, po poročanju *Slovenca*, doživela tako enoglasne obsodbe komunizma kot na unionskem zborovanju v nedeljo 14. novembra 1943. Vrstili so se govori proti komunistom, tolova-

*Unionska dvorana med velikim protikomunističnim zborovanjem 14. novembra 1943
(Slovenec, 16. 11. 1943, str. 3).*

³⁴ ZAMU, Zapisniki, knj. 7, 145, Gospod predsednik (resolucija Leonu Rupniku).

³⁵ ZAMU, Zapisniki, knj. 7, 146, Zapisnik o izredni seji univerzitetnega senata, 18. 11. 1943.

³⁶ ZAMU, Zapisniki, knj. 7, 148, Uradni zaznamek k zapisniku o izredni seji univerzitetnega senata z dne 17. novembra 1943.

Študent prava Vladimir Menart, najostrejši kritik univerzitetnega vodstva na protikomunističnih mitingih (Slovenski študenti in univerza, str. 243).

jem (= partizanom), slavili so domobrance, Rupnika in nemške zaveznike, prisegli na krščanske vrednote in obljubljali novo dobo v novi Evropi pod vodstvom Nemčije. Posebne pozornosti so bile deležne besede škofa Gregorija Rožmana in prezidenta Ljubljanske pokrajine Leona Rupnika. Z napadom na intelektualce na splošno je začel slednji, ko je uvodoma omenil »moralno težko bolni del našega izobraženstva«, ki naj bi se povezal z dvema sovražnikoma slovenskega naroda, judovstvom in komunizmom.³⁷

Bolj podrobno se je univerze v svojih besedah dotaknil študent prava Vladimir Menart, ki je ocenil, da so bili še pred letom dni redki »akademiki« (tj. študenti) in profesorji, ki bi si upali nastopiti proti komunističnemu nasilju, in »takrat je narod upravičeno klel svoje izobraženstvo«. Stvar naj bi se v zadnjem letu obrnila v nasprotno smer in sedaj »končno stoji za nami vsa slovenska univerza«, je menil Menart. A si je v nadaljevanju nasprotoval že sam, ko je omenil, da nekateri »pod krinko lažne nevtralnosti strahopetno čuvajo svoje semestre ali profesorske stolčke«. Še bolj neposredno pa je udaril po vodstvu, ko je omenil, da je včasih »v tako važnih zadevah predstavljal univerzo rektor«, čemur so sledili ogorčeni klici iz unionske dvorane: »Kje je rektor? Zakaj ne zastopa

univerze na tem zborovanju?» Z omenjanjem tudi drugih pomembnih ustanov so tisti, ki so Menarta prekinjali z medklici, le opozorili, da univerza ni bila edina ugledna ustanova izobraženstva, ki je zavrnila poziv za sodelovanje na tem političnem zborovanju.³⁸ Glede na to, da univerzitetnega predstavnika na zborovanju ni bilo, ni jasno, kdo je člane senata informiral o poteku zborovanja. Toda po njihovih informacijah naj bi se ob Menartovem govoru slišali celo klici »šus rektorju, kramp in lopato profesorjem, plače jim ustavite«.³⁹

Menartov govor je bil pravzaprav le nadaljevanje propagandno-političnega prepričevanja množic, da so Slovenci in Slovenke večinoma kmečkega rodu in zagovorniki tradicionalnih krščanskih vrednot, da pa so del ljudstva na nepravo pot speljali pokvarjeni izobraženci. Poročevalec *Slovenca* je že uvodoma zapisal, da naj bi zborovanje dokazalo, da »poštena Ljubljana ni komunistična, komunističen je le del njenega izobraženstva in majhen del prebivalstva, ki se je zaradi

³⁷ *Slovenec*, LXXI, št. 260, 16. 11. 1943, str. 1, General Rupnik slovenskim domobrancem.

³⁸ *Slovenec*, LXXI, št. 260, 16. 11. 1943, str. 3, »Svojo prisego bomo izpolnili!« Besede akademika Vladimirja Menarda. Gre za napako časnikarjev, saj je v dokumentih univerzitetnih organov in v povojnih člankih njegov priimek dosledno pisan kot Menart.

³⁹ ZAMU, Zapisniki, knj. 7, 148, Uradni zaznamek k zapisniku o izredni seji univerzitetnega senata z dne 17. novembra 1943.

Dr. Fran Ramovš, prodekan Filozofske fakultete, je v univerzitetnem senatu zagovarjal najbolj nepopustljiva stališča do političnih pritiskov na univerzo (Ljubljanska univerza in njeni profesorji, str. 22).

političnih računov ali pa zaradi zaslepljenosti pridružil največjim škodljivcem našega naroda.«⁴⁰

Časopis *Slovenec* je v sredo, 17. novembra 1943 dodal še komentar dogodka pod naslovom Dve Ljubljani, v katerem je ponovil tezo, da se je nasproti komunistični Ljubljani, v katero so nekateri verjeli, pokazal pravi obraz tradicionalne, protikomunistične slovenske Ljubljane. Med tistimi, »ki niso sicer včlanjeni v najožje vrste komunizma, a so vendar njihovi miselni pristaši«, so bili na prvih mestih vnovič omejnjeni »predvsem razni kulturni delavci in intelektualci, ki so pozabili na svoj narod«.⁴¹

Odgovor univerzitetnega vodstva na pritiske

Rektor se je na val kritik na svoj račun in na račun univerze odzval z vnovičnim sklicem izredne seje univerzitetnega senata. Začela se je v dopoldanskih urah 17. novembra, na njej pa je Milko Kos podrobno poročal o dogodkih in poskusih politizacije univerze v zadnjem mesecu.⁴² Člani senata so se

razhajali v ocenah, kaj lahko pričakujejo od oblasti. Med bolj popustljivimi je bil dekan Tehniške fakultete Milan Vidmar, ki je menil, da bi lahko bila deputacija uspešna, saj »so se na tem mitingu dogodili enakšni prostaški napadi, ki jih je gen. Rupnik tudi sam že obsodil, ko je tretjega govornika na mitingu dne 11. oktobra imenoval ‚barabo‘.« Predlagal je tudi, da je treba Vladimirja Menarta zaradi njegovih dejanj prijaviti disciplinskemu sodišču. Prodekan Tehniške fakultete Andrej Gosar in dekan Juridične fakultete Janko Polec sta ocenila, da kritiki »uvajajo točno isto, proti čemer pravijo, da se sami borijo«. Vidmar je dodal, da bi bili lahko zadovoljni že, če bi predsednik Rupnik preklical naredbo, s katero so bila ukinjena predavanja na univerzi, Polec pa je podvomil o možnosti uspešnega izida pogovora, saj »je predsednik tudi sam žalil in da tudi zato deputacija ni umestna.« Najbolj oster je bil prodekan Filozofske fakultete Fran Ramovš, ki je nasprotoval »vsakršnemu osebnemu stiku med senatom in predsednikom«, bil je »proti vsaki deputaciji«. Močno je dvomil v to, da bi Rupnik »mogel dati kako zadoščanje, opozarja na fakt, da je predsednik sam izrekel najhujšo žalitev, ki je namenjena predvsem nemškim ušesom«. Ocenil je, da se je miting prelevil v hujšaški napad na univerzo in izrekel ostro stališče, da »če gre ta pot naprej, potem je takoj za ukinitvev

⁴⁰ *Slovenec*, LXXI, št. 260, 16. 11. 1943, str. 2, Silen protest ljubljanskih množic proti komunizmu

⁴¹ *Slovenec*, LXXI, št. 261, 17. 11. 1943, str. 3, Dve Ljubljani.

⁴² ZAMU, Zapisniki, knj. 7, 146–147, Zapisnik o izredni seji univerzitetnega senata, 17. 11. 1943 z nadaljevanjem 18. 11. 1943.

151

V Ljubljani, dne 19. novembra 1943.

Gospod predsednik!

Slovenec z dne 14. t. m. in Slovenski Narod z dne 15. t. m. sta objavila pod naslovom "Žlindra" isti članek, v katerem so bile izrečene različne neresnične in krivične trditve proti rektorju in univerzitetnim profesorjem. Na javnem protikomunističnem shodu, ki se je vršil pod Vašim pokroviteljstvom v unionski dvorani v Ljubljani dne 14. t. m., so bile podobne trditve ponovljene.

V zvezi z očitki, ki se nanašajo na protikomunistični miting pred univerzo dne 11. oktobra, ugotavlja univerzitetni senat, da je deputacija univerzitetnega senata (rektor, dekan Vidmar, prodekan Ramovš) Vas, gospod president, dne 25. oktobra 1943 predložila pojasnilo o zakonitem postopku, veljavnem za javna zborovanja na univerzitetnih tleh. To pojasnilo ste, gospod president, po kratki debati vzeli na znanje in izjavili, da se bodo oblasti v bodoče po tem ravnale, hkrati pa ste ostro obsodili tretjega govornika, ki je na tem mitingu napadel univerzo.

Glede udeležbe na protikomunističnem shodu v unionski dvorani Vas je, gospod president, posebna deputacija obrazložila in utemeljila stališče univerzitetnega senata, ki se je v svoji resoluciji nedvoumno izrazil, da obsoja našemu narodu tujo in škodljivo ideologijo.

152

Po vsem tem ugotavlja univerzitetni senat, da je pred javnostjo doživel rektor in z njim vsa univerza nezasluzeno teško krivico. Univerzitetni senat je prepričan, da Vi, gospod president, ne morete odobravati napadov na narodne ustanove in rušenja njihove avtoritete in zato ne dvomi, da boste primerno zaščitili ugled univerze.

REKTOR:
[Signature]

PROREKTOR:
[Signature]

DEKAN filozofske fakultete: *[Signature]* DEKAN juridične fakultete: *[Signature]*

DEKAN medicinske fakultete: *[Signature]* DEKAN tehniške fakultete: *[Signature]*

DEKAN teološke fakultete:
[Signature]

PRODEKAN filozofske fakultete: *[Signature]* PRODEKAN medicinske fakultete: *[Signature]*

PRODEKAN tehniške fakultete: *[Signature]* PRODEKAN teološke fakultete: *[Signature]*

Resolucija univerzitetnega senata, 19. 11. 1943 s podpisi vseh na seji prisotnih članov (ZAMU, Zapisniki, knj. 7, 151–152).

univerze, saj narodu, ki je ne zasluži, zares potrebna ni«. V nasprotno smer od tako radikalnih stališč je razpravo popeljal Gosar, ki je ocenil, »da le nekaj predrznežev kriči proti univerzi, res pa je, da narod ne stoji za njimi«. Nato je dodal lucidno oceno, ki jo je zapisnikar povzel takole: »Obnova univerze po vojni, naj se že konča kakorkoli, se mu zdi težavna; zato je treba kljub vsem žrtvam iti umerjeno pot.«⁴³

Na seji so prevladali umirjeni toni. Senatorji so sklenili, da bodo sejo nadaljevali dan kasneje, do takrat pa so morali prorektor Matija Slavič, dekan Medicinske fakultete Karlo Lušicky in prodekan Filozofske fakultete Fran Ramovš pripraviti koncept izjave za predsednika Rupnika. Sklenili so, naj bi mladega študenta prava Vladimirja Menarta prijavi disciplinskemu sodišču, pravnik pa naj bi preučili, če je možna tudi tožba po kazenskem zakoniku proti časopisju zaradi objavljenih člankov, predvsem Žlindre.⁴⁴

Člani univerzitetnega senata so sejo nadaljevali naslednjega dne, 18. novembra. Rektor je uvodoma

kot alternative predlagal upoštevanje sklepov prejšnjega dne, kot možnost je omenil tudi svoj odstop, ki bi ga lahko razumeli »kot protest, dasi bi jo kdo imel za kapitulacijo«, kot širšo možnost odstop celotnega univerzitetnega senata »z enakšno dvojno interpretacijsko možnostjo« ali pa »prehod z molkom«. Kljub razhajanjem je prevladalo stališče, da protest ne sme izpasti kot opravičevanje in da rektorja ne smejo izpostaviti neposrednemu pritisku oblasti. Sklenili so, da bodo popravljeno resolucijo podpisali vsi prisotni in da jo bo predsedniku Rupniku odnesla deputacija v isti sestavi, ki je pripravila prvi koncept; s tem so le potrdili stališče, da rektorja ne smejo izpostaviti vnovičnemu stiku s predsednikom Rupnikom.⁴⁵

Resolucija je na kratko povzela kronologijo dogodkov zadnjih dveh mesecev, omenila tudi Rupnikove na dotedanjih srečanjih izrečene besede in obljube ter zaključila: »Po vsem tem ugotavlja univerzitetni senat, da je pred javnostjo doživel rektor in z njim vsa univerza nezasluzeno veliko krivico. Univerzitetni senat je prepričan, da Vi, gospod president, ne morete odobravati napadov na narodne ustanove

⁴³ ZAMU, Zapisniki, knj. 7, 148–150, Uradni zaznamek k zapisniku o izredni seji univerzitetnega senata, 17. 11. 1943.

⁴⁴ Prav tam.

⁴⁵ Prav tam.

910/43

ŠEF POKRAJINSKE UPRAVE V LJUBLJANI

IV. št. 7482/1
Naredba o začasni ustavitvi predavanj na univerzi v Ljubljani.

Na podstavi danih pooblastil in glede na to, da se je veliko število slušateljev prijavilo za sprejem v slovensko domobranstvo kakor tudi na prostovoljno delo za obnovo dežele ter pomoč ljudstvu in bi bili le-ti zaradi nemožnosti obiskovanja predavanj na univerzi sicer na pram drugin oškodovani,

o d r e j a m :

Člen 1.
Predavanja na univerzi v Ljubljani se do nadaljnje odredbe ustavijo.

Člen 2.
Ta naredba stopi takoj v veljavo in se objavi v Službenem listu Šefa pokrajinske uprave.

Ljubljana dne 11. novembra 1943.

Šef pokrajinske uprave :
predsednik gen.
Rupnik l.r.

ŠEF POKRAJINSKE UPRAVE
V LJUBLJANI

IV. št. 7482/1
Predmet : zgoraj

V Ljubljani dne ... nov. 1943.

REKTORATU
UNIVERZE
V
L J U B L J A N I

v vadnost in ravnanje.

Šef pokrajinske uprave :
predsednik gen. : *Rupnik*

Dopis, s katerim je Leon Rupnik, šef pokrajinske uprave, obvestil rektorat univerze o izdani naredbi o začasni ustavitvi predavanj (Slovenski študenti in univerza, str. 238).

in rušenja njihove avtoritete in zato ne dvomi, da boste primerno zaščitili ugled univerze.« Pod resolucijo se je soglasno podpisalo vseh enajst na seji prisotnih članov senata.⁴⁶ Od dvanajsterice je bil odsoten le prodekan Jurične fakultete Henrik Steska.

Ukinitev predavanj zaradi idejno-političnih vzrokov

Istega dne, ko so se člani univerzitetnega senata podpisovali pod resolucijo, je bil v časopisu *Slovenec* objavljen nov napad na univerzo z naslovom Slovenska univerza in »zlata sredina«. Članek je sodil v vrsto političnih pritiskov na univerzo, naj se končno

⁴⁶ ZAMU, Zapisniki, knj. 7, 151–152, Gospod prezident!, 19. 11. 1943 (Resolucija univerzitetnega senata)

postavi v »pravo« vlogo v novem redu. Šlo je pravzaprav za komentar kratke naredbe šefa pokrajinske uprave Leona Rupnika »o začasni ustavitvi predavanj na univerzi v Ljubljani«, izdani 11. novembra 1943 z veljavnostjo »takoj«. Odločitev ni bila neposredno povezana s slabimi pogoji za delovanje v vojnih letih, temveč je bila opredeljena bolj politično z utemeljitvijo, »ker se je veliko število slušateljev prijavilo za sprejem v slovensko domobranstvo kakor tudi za prostovoljno delo za obnovo dežele ter pomoč ljudstvu in bi bili le-ti zaradi nezmožnosti obiskovanja predavanj na univerzi sicer nasproti drugim oškodovani.«⁴⁷

Komentator *Slovenca* je ukrep šefa pokrajinske uprave Leona Rupnika ocenil kot »krepak udarec za ljubljansko 'zlato sredino', to je tisto gnilo gmoto Ljubljančanov, ki se izogiba vsaki žrtvi in tveganju ter previdno jadra v sredi med obema borečima se taboroma.« Članekar je z zadovoljstvom soglašal z odlokom, da tistim, ki se niso hoteli aktivno vključiti v boj, »ne bo več mogoče mirno študirati, polagati izpite in si pridobivati diplome, medtem ko bi njihovi kolegi na bojišču izbojevali zmago tudi zanje«. Ne gre za nikakršen krivični ukrep ali poseg v njihove pravice, je menil avtor članka, temveč za nujni ukrep, ki naj bi študentom »zlate sredine« končno le razkril pravi pogled na dileme sodobnosti in jih prepričal, da vstopijo v vrste protikomunističnih borcev.⁴⁸

S težavami, ki jih je prinašala omenjena uredba, se je ukvarjalo tudi vodstvo univerze. Izhajalo je iz dejstva, da odločitev ni bila utemeljena z nevarnostjo zaradi vojnih razmer, temveč s stališčem, da ne bi bili »oškodovani pri študiju oni slušatelji, ki so vstopili v domobranstvo ali v prostovoljno delovno službo«. Vodstvo univerze se je s podobnimi težavami zaradi vojnih let srečevalo večkrat v zelo kratkem obdobju, tudi v času italijanske okupacije in neposredno po vojni. Vselej je reagiralo podobno in si prizadevalo za nemoten potek predavanj, študentom, ki so zaradi vojnih let izgubljali mesece ali leta rednega študija, pa so ponudili olajšave za izgubljeni čas. V tem stilu je odločalo univerzitetno vodstvo tudi novembra 1943 in zadolžilo tričlansko komisijo, »naj izdela načrt za zopetno otvoritev predavanj s posebnim ozirom na zadržane slušatelje.«⁴⁹

Problem se je vlekel do konca vojne. Na univerzi v tem času vsaj ni prihajalo do množičnejših izključevanj študentov zaradi političnih prepričanj ali delovanja, kar je bila v zadnjih mesecih leta 1943 stalnica na srednjih šolah. Časopisi so poročali, da med čistkami na srednjih šolah iz njih mečejo komuniste, kar je bil tedaj seveda zelo raztegljiv pojem. Med

univerzitetnimi sodelavci, ki so bili med vojno odpuščeni iz službe zaradi političnih vzrokov, najdemo zlasti imena tistih, ki so bili v partizanih ali odpeljani v taborišča, tako da niti niso mogli opravljati svojega dela, saj se niso nahajali v Ljubljani.⁵⁰ Predvidevamo lahko, da je isto načelo veljalo tudi za študente.

Božična protikomunistična spomenica in »domobrantska« univerza

Končni korak prvega vala pritiskov na izobraženstvo in »zlato sredino« v Ljubljanski pokrajini je prinesel konec leta, ko so 23. decembra 1943 popoldne predstavniki javnega življenja predsedniku Ljubljanske pokrajine Leonu Rupniku izročili spomenico slovenskemu narodu, bolj znano kot božično protikomunistično spomenico. Pod njo naj bi se podpisali vsi vidni predstavniki uglednih ustanov na okupiranem ozemlju z vodilnimi intelektualci na čelu. S tem naj bi podpisani javno izrazili podporo idejni usmeritvi Rupnikove pokrajinske uprave. Prvopodpisani pa so bili ravno tisti, ki so se mesec pred tem protestno podpisali pod resolucijo v obrambo avtonomije univerze, torej člani univerzitetnega senata.⁵¹ Da so ljudje na vodilnih mestih pod pritiskom dodali svoj podpis pod spomenico, je znano iz izjav nekaterih slovenskih intelektualcev iz povojnih let, prvopodpisanega Milka Kosa so celo represivni organi pokrajinske uprave v Ljubljani uvrstili na seznam simpatizerjev Osvobodilne fronte,⁵² podpisa pod to resolucijo pa ni kot hud prekršek obravnavala niti komunistična oblast v povojni fazi obračunavanja z intelektualci.

Vodstvo univerze je bilo z zahtevo, da se morajo podpisati pod spomenico, soočeno zgolj nekaj ur pred tem, ko je bila spomenica slavnostno predana Leonu Rupniku. Člani senata so bili ob opredeljevanju do spomenice verjetno tudi pod vtisom dogodka, ki se je istega dne odvijal v glavnem univerzitetnem poslopju. Na promocijo mladih doktorjev prava, ki je bila opoldan, je eden izmed njih prišel v svoji domobrantski uniformi in »menda je bil to prvi primer pri nas, da je prišel nekdo v uniformi po doktorsko diplomu«, je poročal novinar *Slovenca*. Na slavnostnem dogodku ni bil edini uniformiranec, saj so ga spremljali soborci in je bilo že malce pred začetkom »vse glavno stopnišče polno sinjih domobrantskih oblek«. Rektor in spremljevalci so na poti na podelitev na hodniku proti zbornični dvorani hodili skozi špalir uniformirancev, »sledili so mladi doktorji, njih družine in prijatelji. Končno so vkorakali v dvorano tudi domobranci.« Po zaključku uradnega dela promocije je besedo prevzel uniformirani novopečeni doktor in

⁴⁷ *Službeni list šefa pokrajinske uprave v Ljubljani*, 13. 11. 1943, št. 91, str. 446, Naredba o začasni ustavitvi predavanj na univerzi v Ljubljani.

⁴⁸ *Slovenec*, LXXI, št. 263, 19. 11. 1943, str. 2, Slovenska univerza in »zlata sredina«.

⁴⁹ ZAMU, Zapisniki, knj. 7, 155–156, Zapisnik o redni seji univerzitetnega senata dne 26. novembra 1943.

⁵⁰ Gabrič, *Odpušcanje zaradi politično-ideoloških vzrokov*, str. 16–20.

⁵¹ *Slovenec*, LXXI, št. 293, 25. 12. 1943, str. 3, Slovenski narod si je izbral svojo pot.

⁵² Gabrič, *Kulturni molk*, str. 395–396.

»v kratkem, res vojaškem nagovoru je dejal novi doktor-domobranec, da je končana doba, ko so zapuščali našo univerzo z diplomami v rokah tudi ljudje, ki so se kot komunisti ali njih pomagači strahotno znesli nad narodom, čigar žulji so jim omogočili študij«. Svoj govor pa je zaključil z besedami: »Geslo mladega slovenskega izobraženstva je: z Bogom za narod!« Nič čudnega torej, če je časopis *Slovenec* ponosno zapisal – »Slovensko vseučilišče je domobransko«. ⁵³

V takšnem vzdušju vodstvo univerze ni hotelo sprejeti česarkoli, kar bi lahko še dodatno ogrozilo tiste minimalne možnosti delovanja, ki so jo kot znanstvena in izobraževalna ustanova sploh še lahko imeli. Zato so na izredni seji 23. decembra soglasno sklenili, da senat podpiše spomenico, a so v svojo obrambo pripisali sledeč zadržek: »Za slovensko univerzo v Ljubljani podpiše priloženi protest univerzitetni senat s pripombo, da prekratki rok senatu ni dal možnosti vplivati na dokončno sestavo izjave.« ⁵⁴

Pripis v medije seveda ni prišel, so se pa z njim člani senata vsaj deloma elegantno ogradili od vsebine spomenice, ki je bila sredstvo discipliniranja uglednih javnih delavcev v Ljubljanski pokrajini. Propagandni aparat Ljubljanske pokrajine je izrabil ravno dejstvo, da se je pod spomenico znašlo toliko podpisov uglednih kulturnih, znanstvenih in javnih delavcev. »Ni pomembna ta deklaracija samo zaradi svoje vsebine, temveč je še bolj pomembna zaradi tega, ker je izraz vsega naroda, njegovih predstavnikov, njegovih najvišjih ustanov, skratka, je izraz vodilnih plasti ljudstva«, je precej neprepričljivo komentiral člankar v *Slovencu*, saj če bi bil slovenski narod dejansko tako enoten, potrebe po tovrstni spomenici sploh ne bi bilo. Prav tako lahko za pretiran in precej za lase privlečen argument ocenimo komentatorjev zapis, da je ljudstvo »spontano našlo svojega duška v skupni deklaraciji«, saj imamo za prvopodpisane dovolj prepričljive dokaze, da o kakršnikoli spontanosti ne moremo govoriti, pa tudi do vsebine se dejansko niso opredelili. Za Rupnikov propagandni aparat pa je bila razveseljujoča sledeča ugotovitev: »Nad vse pomembno je dejstvo, da so podpisniki in tako rekoč nositelji te deklaracije v velikem delu meščanski in kulturni element. (...) Ni sedaj več javne ustanove, ki ne bi izrazila svoje narodno zavedne in protikomunistične miselnosti. Kmečki stan je to voljo izrazil in jo že zapečatil s svojo lastno krvjo. Meščanstvo in zastopniki kulture pa so jo sedaj podprli s to deklaracijo.« ⁵⁵

S takšno spremembo poudarka je bil že nakazan preobrat v politiki prepričevanja ljudstva, da izobraženstvo podpira vladajoče v Ljubljanski pokrajini.

Medtem ko so od kapitulacije Italije do konca leta 1943 prevladovali politični pritiski in žalitve na račun ustanov, ki naj ne bi bile »naše«, so v letu 1944 začeli propagandisti bolj poudarjati tiste točke, ki naj bi dokazovale, da so te ustanove (vendarle) »naše«. Ugledni ljudje, med njimi številni univerzitetni predavatelji, so dobivali vabila za nastope na radiu ali pogovore v časopisih, v katerem so večinoma govorili o svojem delovanju na strokovnem področju. Novinarji so jih seveda poskušali speljati tudi na politično področje, a so se vsaj nekateri temu uspešno izognili. Posredni učinek, ki ga je skušal ustvariti Rupnikov propagandni aparat, je bilo prepričanje, da vodstvo Ljubljanske pokrajine uživa podporo teh krogov, ki naj bi bili nasprotniki komunističnega delovanja. ⁵⁶ Propaganda je torej svojo taktiko korigirala v toliko, da je ost iz napadov na »ne naše« preusmerila v dokazovanje uspešnosti udejstvovanja »naših« javnih, kulturnih in znanstvenih delavcev.

VIRI IN LITERATURA

ARHIVSKI VIRI

ZAMU – Zgodovinski arhiv in muzej Univerze v Ljubljani

ČASOPISI

Domoljub, 1943.

Jutro, 1943.

Slovenec, 1943.

Slovenski dom, 1943.

Slovenski narod, 1943.

Službeni list šefa pokrajinske uprave v Ljubljani, 1943.

LITERATURA

Ferenc, Tone. Razmere v Sloveniji jeseni 1943. Borak, Neven... [et al.]. *Slovenska novejša zgodovina: od programa Zedinjena Slovenija do mednarodnega priznanja Republike Slovenije: 1848–1992*. Ljubljana: Mladinska knjiga: Inštitut za novejšo zgodovino, 2005, str. 686–696.

Gabrič, Aleš. Kulturni molk. *Prispevki za novejšo zgodovino*, XXIX, 1989, št. 2, str. 385–413.

Gabrič, Aleš. Odpuščanje zaradi politično-ideoloških vzrokov. *Forum (priloga Nove revije)*, XIX, 2000, št. 223–224, str. 17–49.

Godeša, Bojan. *Kdor ni z nami, je proti nam: slovenski izobraženci med okupatorji, Osvobodilno fronto in protirevolucionarnim taborom*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1995.

Godeša, Bojan. „Našega sovražnika predstavlja ‚inteligenca‘ Ljubljane“: odnos italijanskih zasedbenih

⁵³ *Slovenec*, LXXI, št. 293, 25. 12. 1943, str. 5, Slovensko vseučilišče je domobransko

⁵⁴ ZAMU, Zapisniki, knj. 7, 161, Zapisnik o izredni seji univerzitetnega senata dne 23. decembra 1943.

⁵⁵ *Slovenec*, LXXI, št. 293, 25. 12. 1943, str. 1, Na zgodovinski dan.

⁵⁶ Godeša, *Kdor ni z nami, je proti nam*, str. 332–338.

- oblasti v Ljubljanski pokrajini do slovenskih izobražencev. Gabrič Aleš (ur.). *Zbornik / 27. zborovanje slovenskih zgodovinarjev, Ljubljana, 29. september – 1. oktober 1994*. Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 1994, str. 105–113.
- Kobal, Ivan. Rydalmere, N.S.W.: [nekrolog za Vladimirjem Menartom]. *Misli: informativni mesečnik za versko in kulturno življenje Slovencev v Avstraliji*, 41, 1992, št. 7/8, str. 157–158.
- Kociper, Stanko. *Kar sem živel: [spomini]*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1996.
- Ljubljanska univerza in njeni profesorji: 1919–1960: fotografski zbornik, IV. del*. Ljubljana: Univerza, 2010.
- Mikuž, Metod. *Gradivo za zgodovino univerze v letih 1919–1945*. Modic, Roman (gl. ur.). *Petdeset let slovenske univerze v Ljubljana: 1919–1969*. Ljubljana: Univerza, 1969, str. 53–92.
- Slovenski študenti in Univerza: 1941–1945: fotografski zbornik*. Ljubljana: Univerza, Zveza združenj borcev in udeležencev NOB, 1999.
- Urbančič, Ljenko. *Srečanja, portreti, dejanja I–II–III*. Sydney: MTM Press, 1995.

S U M M A R Y

University of Ljubljana under political pressure in the autumn of 1943

After the administration of the Province of Ljubljana was established in the autumn of 1943, an important role in its propaganda apparatus was assumed by young and belligerent anti-communists. The propaganda of the provincial administration and Slovenian Home Guards was organisationally harmonised and the main guidelines were set by the circle surrounding the president of the provincial administration, Leon Rupnik. Praising Germany and its leader in the press and at rallies, they started to present the peasantry and the Slovenian Home Guard as the defender of Slovenian identity. Apart from the communists and partisans, who were subjected to their propaganda attacks before, they now found a new target in the former ally Italy. Inhabit-

ants of Ljubljana and intellectuals, too, came under scathing criticism by many newspaper articles and anti-communist rallies for their purported sympathies with communist ideas.

Another important target of young propagandists' criticisms was the University in Ljubljana. A major rally held in front of the university's main building on 11 October 1943 precipitated the heightening of tensions between the university leaders and Ljubljana's provincial governorship. Thenceforth, the wartime rector of the university, historian Milko Kos, became the object of scorn from the young anti-communist propagandists. With the university leadership refusing to weigh in to pressure, the propagandists grew ever more aggressive. At the most resounding anti-communist rally, which took place on 14 November 1943, the first demands were raised to settle the score with the university leadership. The latter responded with a letter of protest to the head of the provincial administration, Leon Rupnik, unanimously signed by all the present members of the university senate. However, by then, the university leaders had come to the realisation that they could not expect any support from Ljubljana's provincial authorities. Their apprehension was further confirmed by the fact that all lectures at the university were suspended that same month. This decision was not based on poor war-imposed conditions but justified by the argument that anti-communist volunteers should not find themselves in a worse situation than the students who refused to join their ranks. Pressure on the university grew until the end of 1943, when the university leaders were forced to sign the so-called Christmas anti-communist memorandum. Although they tried to distance themselves from the declaration, their positions never received any press coverage.

Then a change followed in the propaganda policy. From Italy's capitulation to the end of 1943, the primary targets of political pressure and scorn were institutions deemed not "ours". However, in 1944, the propagandists began to emphatically present these same institutions as "ours". The aim of Rupnik's propaganda apparatus was to convince the public that the governorship of the Ljubljana Province enjoyed the support from all strata of the population, including intelligentsia, which had until then been one of the primary targets of press attacks and scorn.